

DANA DUMITRIU: EVOCATION AND LUCIDITY

Iulian Boldea

Prof. PhD, „Petru Maior” University of Tîrgu Mureş

Abstract: Psychological Realism which characterizes Dana Dumitriu's prose, involves exploring areas of intimacy of the being or revealing the availability of historical reconstitution. The complexity of the narrative process of Dana Dumitriu is revealed through the circumscription of some important themes (the theme of failure, solitude, lack of authenticity), but also by using some refined ways and strategies that bring together behavior observation and psychological analysis, introspection and descriptive manner. Lucidity, the careful examination of the outer reality, or the immersion in the depths of one's own being are ways that put into motion characters, roles and ambience. The Dana Dumitriu Prose is characterized by the way the road itself is actually a way to others, to the time and space of a troubled history.

Keywords: psychological realism, historical reconstitution, lucidity, behavior observation.

Dana Dumitriu s-a impus ca una dintre vocile proeminente ale prozei româneşti postbelice, prin volumul de nuvele *Migraţii* (1971) şi, mai ales, prin romanele *Masa zarafului* (1972), *Duminica mironosiştelor* (1977), *Întoarcerea lui Pascal* (1979), *Sărbătorile răbdării* (1980) sau *Prinţul Ghica* (1982-1986). Nicolae Manolescu observă că Dana Dumitriu scrie „cel mai radical roman psihologic”. Eseurile critice ale Danei Dumitriu (*Ambasadorii sau despre realismul psihologic*, 1976 şi *Introducere în opera lui C.A. Rosetti*, 1984) întregesc profilul unei opere care îşi asumă luciditatea ca intransigenţă şi tensiune a ideii. Influenţele provenite din spaţiul Noului roman francez (detaliul perceput cu intensitate, echidistanţa perspectivei, neutralitatea descriptivă, absenţa eului), influenţe bine absorbite de meandrele narativităţii, sunt estompate în volumul *Migraţii*, o carte, cum s-a spus, despre *exilul* în labirintul interior, în care sunt expuse, în caligrafia genului autobiografic, antinomii ale existenţei (aparenţă şi esenţă, a fi şi a părea, exterioritate, interioritate), care certifică, de fapt, o stare de criză ontologică, rezolvată mai ales prin retransărea eului în arhitectura sa interioară, pentru a se proteja de ameninţările unui real de o agresivitate indiscutabilă. În nuvelele care fac parte din acest volum (*Madrigal, Migraţii, Împotriva migraţiilor şi Firesc, prea firesc*) prozatoarea expune profilul caracterologic al unor fiinţe cu statut vag şi frustrări inexplicabile, aflate în căutarea identităţii proprii, incapabile să-şi comunice propriile trăiri, personaje ce ilustrează o temă predilectă a Danei Dumitriu, tema ratării.

Dana Dumitriu s-a remarcat prin trasarea cu extremă acuitate epică a statutului şi profilului personajelor feminine, complexe, tulburătoare, tratate în peniţa unei empatii cuprinzătoare, cum remarcă Ioan Holban: „Eroinele prozatoarei sunt femei în fond singure care îşi trăiesc cu o voluptate dostoevskiană suferinţa solitudinii, căutând şi aflând, în cele din urmă, plăcerea spaţiilor închise. Descoperind acest confort al căderii, Dora Iatan, Ghighi Nestorescu sau Petra Danielescu ajung la ceea ce aş numi iluzia unor deziluzii, o posibilă cale de ieşire din anonimatul unei existenţe întotdeauna egale cu sine. Ca şi domnul Jourdain care făcea proză fără să ştie, personajele Danei Dumitriu trăiesc fără să ştie că trăiesc, prinse într-un joc de oglinzi, care duce la multiplicarea infinită a eului până la disoluţie. Izolarea creează un anume punct de vedere din perspectiva căruia protagonistei judecă lumea exterioară, rămasă dincolo de cercul în care s-au închis; în limitele acestuia, personajele se află în afara criteriilor de apreciere operante în realitate – bun sau rău –, simplul fapt de a exista devenind suficient. Clopotul de sticlă al solitudinii, în care timpul se scurge încet, oferind eului senzaţia

unei stingeri mocnite și naratorului răgazul de a observa fiecare detaliu al ființei interioare, conturează un motiv al insularității care se constituie în principiu organizator al discursului narativ. Existența lui presupune dedublarea, duplicitatea cum spune un personaj, care este starea permanentă a eului aflat într-un nesfârșit dialog cu sine; deseori, eroinele Danei Dumitriu sacrifică lumea reală, adevărată, pentru o lume fictivă, ideală, în care le place sau vor să creadă”.

Masa zarafului are forma epică a unui roman-parabolă, structurat în cinci segmente confesive, ce înfățișează tabloul psihologic, comportamental și moral al unei crize a închiderii alienante în sine, însoțită de un sentiment al negativității, eșecului și deziluzionării. „Zaraful” este, așa cum s-a mai spus, simbolul unei paternități diforme, grotești, care are însă darul de a menține echilibrul familiei prin exacerbarea instinctului de conservare, prin recursul la o atitudine ontică centripetă. Bazată pe o viziune epică interiorizată, narațiunea apelează la resursele analizei psihologice, paginile descriptive alternând cu cele introspective, în timp ce evenimentele glisează de multe ori în relieful unei conștiințe traumatizate.

Întoarcerea lui Pascal este o narațiune ce redă revenirea la familia lui a unui condamnat politic, autoarea reprezentând aici câteva teme recurente ale prozei sale (tema cuplului, a feminității, inadaptarea, bovarismul, dialogul cu trecutul etc.). Petra, personaj caracterizat de amprenta bovarismului, pendulează între traumele singurătății și aspirația spre autonomie, în căutarea unei împăcări cu sine și cu ceilalți. Sora ei, Ema, se eliberează de aservirea socială și afectivă a unei relații nedorite, asumându-și privilegiul unei eliberări salvatoare. În *Duminica mironosițelor*, carte care are forma și arhitectura narativă a unui roman polițist cu accente psihologice, este reprezentat tabloul existenței unui cuplu. S-a spus pe bună dreptate că acesta este un roman-dezbatere, iar personajul principal feminin, Dora Iatan, își interoghează propriul destin, relația cu Alex, o relație caracterizată de o spionare reciprocă, de o permanentă pândă, de un demon al curiozității, ce produce, în cele din urmă, un „vid sentimental absolut”. Există în acest roman, ca și în alte opere ale danei Dumitriu o voluptate a problematizării, a dialogului permanent cu sine, o nevoie continuă de a reinterpretă faptele și evenimentele, de a le elibera de sub conturul mistificărilor și al amăgirilor, depășindu-se, astfel, aporiile comunicării dar și tutela unei auctorialități constrângătoare. Desigur, toate aceste mecanisme narrative se întrepătrund cu temele favorite ale romanelor Danei Dumitriu (tema eșecului, a crizei existențiale), relevându-se astfel o arhitectură epică de certă modernitate, a cărei pregnanță e asigurată de valorificarea unor procedee și modalități novatoare (introspecție, observație realistă, subtilitatea analizei psihologice, tehnica ambiguității discursului, demersul ironic și parodic).

În volumul *Sărbătorile răbdării* este reprezentată degradarea „vieții casnice”, prozatoarea denunțând falsitatea, mistificarea, alienarea. Ghighi Nestorescu, profesoară, atinsă de morbul bovarismului, are, dintr-o dată, revelația lipsei de conținut și de autenticitate a căsniciei sale cu Pavel, un individ măcinat de orgolii, lipsit de orice spirit empatic. Eroina încearcă să se elibereze de constrângerile căsniciei, renunțând la beneficiile (comoditatea, siguranța), dar și la dezavantajele acesteia (lipsa de orizont, incomunicabilitatea, constrângerile etc.). Romanul se distinge prin tensiunea analitică, valorizarea lucidității ca modalitate de relativizare a imposturii și a mistificărilor, dar și o anumită radicalizare a vocii epice, însoțite de o gradare a derulării evenimentiale, de la răbdare, calm, stabilitate relativă, la acumularea de detalii infernale ce conduc la reprezentarea imaginii unei căsnicii ratate. Liniaritatea și coerența epicii e, în mod paradoxal, însoțită de amprenta unor evocări, de inserția unor flash-back-uri, de expuneri obiective, impersonale, dar și de modalități de explorare a interiorității (monologul interior, confesiunea la persoana a treia, analiza psihologică). Personajele feminine mai ales își dezvăluie complexitatea, ele sunt nuanțate,

pline de nerv, paradoxale, în relație de antinomie cu bărbați ezitanți, schimbători, maleabili, sau, din contră, autoritari, previzibili, lipsiți de timbrul afectiv al nuanței.

În romanul *Prințul Ghica* este reconstituită, cu accente ale obiectivității, figura lui Ion Ghica, aflat în perioada exilului de după Revoluția de la 1848 și a evenimentelor ce au precedat Unirea Principatelor de la 1859. Dana Dumitriu convoacă, în romanul său, într-o scenografie credibilă, cu un corect și nuanțat simț al istoriei, personaje și fapte, evenimente și întâmplări, exploatându-se strategii epice moderne, într-o narațiune condusă cu eficiență, cu capacitate de evocare a detaliilor și cu forță de articulare a totalității unui tablou istoric amplu. Scriitoarea reînvie, cum scrie Nicolae Manolescu în *Istoria critică a literaturii române*, un personaj „în permanentă mișcare, fără stop-cadre, și care nu poate fi prins într-o formulă definitivă, ca un erou de biografie, cu destinul hotărât din capul locului. Ghica nu e un tip, ci un ins viu și contradictoriu”. Finalitatea romanului constă, cum mărturisește autoarea, în evocarea circumstanțelor în care „s-a deschis viața modernă a unei țări. O țară mică, «înghesuită între imperii»”. Remarcabilă este această evocare a unei epoci complexe, paradoxale, fervente din istoria românilor, e vorba de epoca „adolescenței nației”, o evocare în care Dana Dumitriu expune, prin intermediul unei arte narative moderne, profilul caracterologic al unui personaj cu destin cvasifabulos, o biografie exemplară, spectaculoasă, ce se înscrie într-o construcție epică amplă, nuanțată, complexă. Se poate vorbi, astfel, despre un roman istoric, un roman de dragoste, un roman politic – toate îngemănate în suflul unui edificiu narativ ce restituie ritmul trepidant al epocii, notat în detalii plastice, ce sugerează dinamismul, spiritul revoltei, rezonanța patetică a discursului istoric pașoptist: „Nerăbdarea generală poartă cuibărită în ea, ascunsă cu grijă și superbie, apatia străveche, scepticismul bătrânesc și impetuozitatea superficială a tinerilor”; sau: „Trăim o epocă atât de contradictorie!”. (...) Totul este atât de confuz, atât de emfatic!”

Un personaj al romanului este un polonez, dragomanul consulatului francez, Gradowicz, erou ce are funcția de a accentua condiția de exilat (în sens ontologic și istoric): „Și Valahia îl înghițișe, era în burta chitului și chitul îl devora încet, cu tandrețe, și lui îi făcea plăcere această asimilare sigură, binevoitoare -da, trebuia să recunoască, Valahia nu-l obligase, poate pe nici un exilat țara găzduitoare nu-l obliga, dar o anume tandrețe reciprocă se născuse, ca între o mamă și un copil rățăcit de părinți - o mamă bună, blândă, primitoare, dar cu conștiința că face un bine, un gest de adopțiune, nu o oficială tutelă și un copil tânjitor după alte meleaguri, dar de fapt înrobit acestei călduri sentimentale până devine viciu”.

Aflat în contextul unui timp nerăbdător și alert, Ion Ghica („omul secolului XIX”) este desenat prin câteva tușe precise, cu acuratețe și sobrietate, surprinzându-se gesturile, reacțiile și trăirile imprevizibile ale eroului, încapsulate într-un profil articulat cu stăruință și pricepere epică, profil ce se înscrie în scenografia istorică, socială, morală a secolului al XIX-le, în contextul politic european. Astfel, „în timp ce Garibaldi cucerește Palermo, iar Napoleon al treilea anexează Savoia și Victor Emanuel al II-lea anexează Toscana și Emiliană”, în Țările române viața parlamentară este la începuturile sale. Se poate remarca prezența, în arhitectura romanului, a unor personaje-reflectorii (Thouvenel, Stanley), din a căror perspectivă se reprezintă fapte, evenimente sau profiluri umane. Totul se plasează, acum, sub semnul schimbării, într-o situație istorică tulburătoare, cu jocuri de culise și lupte politice, dar și cu un elan al progresului, corectat de spiritul lucid al lui Ghica: „Pentru generația mea nici un regim nu e bun. Este unul vechi, detestabil și este unul nou care putea fi speranța unuia viitor. Continua nevoie de schimbare aparține romantismului nostru de tinerețe, o amintire... Nebunia este că vedem un regim care nu ne mai dă nici o speranță...”. Politica este, de asemenea, reprezentată din perspectiva unui joc al aparențelor amăgitoare, al paradoxurilor și al ipocriziei, ca într-un spectacol de măști, în care rolurile se schimbă cu rapiditate, iar între avanscenă și culise perspectivele sunt greu de disociat: „Politica este o artă a culiselor, dar ceva trebuie să se

petreacă și pe scenă pentru a justifica mașinațiile ei. Nu poate fi lăsată scena goală sau plină de actori împietriți în gesturi alegorice. Secolul nostru este chemat să satisfacă foamea de politică a cetățeanului de rând...”.

Personajele sunt surprinse fie în reclusiune afectivă, fie în efuziunile prin care trăirile lor se descătușează, devin vizibile sau audibile, precum în cazul rugăciunii Sașei, soția lui Ion Ghica: „Doamne, ține-mi în poala ta casa și copiii! Iartă vanitățile noastre, iartă nesăbuițele noastre! Nu ne alunga! Mă rog și pentru cei care s-ar putea să fie surghiuniți și pentru cei învingători, să-i aperi, să-i ocrotești, să le dai lumină. Ține-mă, Doamne, să pot vedea toate astea mereu, pendula, covorul, tablourile: să pot mirosi și auzi liniștea asta, chiar plină de teamă cum este, să pot înfrunta frica și să nu uit. Poate este important cu ce amintiri venim dincolo, la tine! Poate contează!”.

Extrem de relevantă pentru opera Danei Dumitriu este și publicistica sa, care cuprinde o tematică diversă: articole cu conținut teoretic, referitoare la statutul criticii literare, la categoriile și modalitățile lecturii, la condiția prozei sau referitoare la formele de existență ale literaturii feminine, cronici literare și recenzii aplicate la volume de proză, poezie, critică sau eseu. Într-un articol intitulat *Critica literară sau dragoste cu discernământ*, publicat din „România literară”, nr.1/1981, Dana Dumitriu definește critica drept „dragoste cu discernământ”, observând că trebuie să existe un echilibru între *critica de orientare* și *critica de evaluare*, un echilibru transpus în formele unei *critici active*, acea formă de critică ce valorifică posibilitățile și intimitatea textului literar (producere de sens și de reprezentare a referentului). Dana Dumitriu realizează aici și tipologie a criticii literare (*critica orientativă*, *critica cu finalitate teoretică*, *critica analitică*, dar și *critica interpretativă*, sau cea de *creație*).

Un eseu cu analize viabile și cu amprenta unor metode hermeneutice noi este cel consacrat romanului modern, *Ambasadorii sau despre realismul psihologic* (1976). În acest volum, autoarea identifică și interpretează trăsăturile specifice ale realismului psihologic, în capitolul *Autoritatea personajului*, analizând cu aplomb critic opera lui Marcel Proust (*Acest străin eram eu însumi*), specificul creației lui Henry James („*Un locuitor resemnat și binevoitor al infernului*”), articulațiile operei Virginiei Woolf (*Melodia neîntreruptă a vieții interioare*), dinamica prozei Hortensiei Papadat-Bengescu (*O călătorie naivă pe ape și în adâncul lor*), sau arhitectura romanelor lui Lawrence Durrell (*Cuvintele – oglinzile nemulțumirii*).

Dana Dumitriu observă, cu argumente viabile, procesul de redefinire și de refuncționalizare estetică pe care îl parcurge romanul modern. Sunt prezentate, în paginile cărții, particularitățile și nuanțele realismului psihologic (psihologia ca dat temporal, obiectivitatea relatării epice, prezența unei inteligențe narrative figurată printr-o postură privilegiată în relief epicii), fiind expuse, în același timp, dublele mecanisme de funcționare ale prozei moderne (realism obiectiv și analiză psihologică).

În același timp, Dana Dumitriu realizează unele distincții între romanul de analiză, în care personajul „nu evoluează din punct de vedere psihic, ci doar în cunoașterea de către autor sau de către sine însuși a structurii sale sufletești” și realismul psihologic, în care personajul este determinat de unele constante „interioare” autonome, care se sustrag determinismelor de orice fel. Coerența perspectivei, bazată pe centralitatea *eului*, conduce la configurarea unui personaj care se reinventează mereu, fiind reprezentat, într-un fel, ca o *privire* ce absoarbe interioritatea și exterioritatea, construindu-se astfel o perspectivă plurală, convergentă asupra întâmplărilor relatate.

„Ambasadorii” sunt, de fapt, personajele (inteligențele din nucleul narațiunii), care au „rolul de *a fi* și de *a reflecta* existența”. O altă carte de critică și istorie literară a Danei Dumitriu, *Introducere în opera lui C.A. Rosetti* e o monografie scrisă cu spirit echilibrat, dar

și un document psihologic în care se întrevede temperamentul ambiguu al unui scriitor romantic, exaltat și plin de patos. Personalitatea lui C.A. Rosetti este explorată prin intermediul unei documentări minuțioase, dar și prin voința de reconstituire istorică a unui context istoric bine determinat, subliniindu-se *rolul* și *locul* scriitorului al cărui profil e configurat în cele mai infime nuanțe („a fost cel care *a vrut* să fie, personajul pe care l-a imaginat și l-a jucat clipă de clipă, sacrificându-și adesea ființa reală.”).

Pledoaria teoretică pentru „realismul psihologic“, explorarea labirintului intimității ființei sau disponibilitatea reconstituirii istorice din *Prințul Ghica* relevă complexitatea operei Danei Dumitriu, iar radicalismul epic este documentat prin valorizarea unor teme de certă actualitate (tema ratării, a singurătății, a inautenticității, a condiției insulare a ființei), dar și prin valorificarea unor strategii narative rafinate. În paginile sale de proză, dar și în eseurile și articolele sale critice, Dana Dumitriu ni se relevă ca o conștiință intransigentă a literaturii române a secolului XX, o conștiință interogativă și pasională, polivalentă și lucidă, într-un climat istoric contorsionat. Luciditatea, examinarea cotidianului, plonjarea în abisul ființei sunt modalități de a amorsa jocul personajelor, de a reda roluri și gesturi într-o literatură în care se întrepătrund drumul spre sine, mistificările și autentificările, negocierile identitare, transferul de imagine, simulacrele de legitimitate istorică, realitatea primă și cea secundă. Toate acestea reprezintă tot atâtea convergențe ale epicului în căutarea propriei condiții.

BIBLIOGRAPHY

Boldea, Iulian, *Luciditatea ca formă a ficțiunii*, în revista „România literară”, nr. 29, 2015; Boldea, Iulian, *Radicalitatea ficțiunii*, în revista „Apostrof”, nr.7, 2015; Cosma, Anton, *Romanul românesc contemporan, 1945-1985*, vol. I, Editura Eminescu, București, 1988; Cozea, Liana, *Portretul unei doamne*, Editura Paralela 45, Pitești, 2000; Culcer, Dan, *Serii și grupuri*, Editura Cartea Românească, București, 1981; Dimisianu, Gabriel, *Subiecte*, Editura Eminescu, București, 1987; Holban, Ioan, *Profiluri epice contemporane*, Editura Cartea Românească, București, 1987; Iorgulescu, Mircea, *Prezent*, Editura Cartea Românească, București, 1985; Manolescu, Nicolae, *Istoria critică a literaturii române*, Editura Paralela 45, Pitești, 2008; Raicu, Lucian, *Fragmente de timp*, Editura Cartea Românească, București, 1984; Simion, Eugen, *Scriitori români de azi*, vol. IV, Editura Cartea Românească, București, 1989; Ștefănescu, Alex, *Jurnal de critic*, Editura Cartea Românească, București, 1980.